

”I allmänhet äro fångarna förbannat fega under förhören”

Författaren Erik Grotenfelt håller ståndrätt 1918

Västankvarn 2 maj — 18.

Kloka och mycket älskade lilla Frue!

Då inga andra än militära telefonsamtal få föras, har jag ej kunnat ringa upp Dig. Och då jag ej har brevpapper, får Du nöja Dig med ett sådant här plakat.

Här är mycket skönt. Västankvarn ligger på en liten höjd. Det hela ser ut så här:

[En planskiss av byggnaderna på Västankvarn.]

Jag bor i ett skilt rum tillsammans med lilla Tetja, som är viceintendent. Jag får nämligen inte deltaga i exercisen ännu, då jag blivit utsedd att tillsvidare fungera som bataljonens »krigsrätt». Min dag har sålunda hittills gått med förhör av fångar, av vilka det dagligen sändes in från de lokala skyddskårerna samt tages på våra expeditioner. I allmänhet äro fångarna förbannat fega under förhören. Och bedyra naturligtvis allra först, att de äro vita som snö. Sen börjar det sippra fram så småningom ett och annat genom att jag leder förhöret i mycket gemytlig ton under skratt och ordlekar. Och ett, tu, tre visar det sig att de varit vid fronten eller deltagit i plundringar o.s.v. Naturligtvis »tvungna» av sitt befäl. Endast två ha hittills erkänt, att de *frivilligt* inträtt i röda gardet. Den ena av dem var en sällsynt modig karl. Förbannat stursk dessutom. I dag lät jag arkebusera 7 stycken, av vilka 6 deltagit i plundringarna och mordet i Vichtis och Nummela och den 7:de deltagit i mordet i Kyrkslätt. 28 fångar sändes till Helsingfors. 7 äro kvar, av dem åtminstone 1 säker döds kandidat.

Det är intressant att se, hur de reagera olika på avrättsplatsen. Bara de två ovannämnda ha varit

fullständigt kallblodiga, den ena av dem hänskratade t.o.m., fastän jag först lät skjuta 3 av hans kamrater inför hans ögon. 3 bad mig på knä om nåd ännu inför gevärsmynningarna. 2 av Vichtisplundrarna voro så fega att de bad till Gud. Och det vill säga ganska mycket för sådana karlar. Sedan gevärssalvan avlossats, skjuter chefen för den grupp som utför arkebuseringen dem för säkerhets skull med revolver genom huvudet. Vid de första avrättningarna, då manskapet var ovant ännu, gjorde jag det själv. Ja, utom de här 7 sköts 1 i går utan förhör, emedan han företog ett rymningsförsök!

Så nu vet Du ungefär hur mitt s.k. krigarliv hittills gestaltat sig. Efter arkebuseringarna ha de kvarlevande fångarna blivit helvetes rädda för mig. En började gråta och bedja om förlåtelse (sic!), när jag kom in och tittade på honom. Begagnande mig av hans mjuka sinnesstämning på ett listigt sätt, lyckades jag lirka ur honom, att han bl.a. deltagit i striderna vid Kyrökoski söder om Ikalis. När idioten märkte vad han erkänt, försökte han väcka mitt medlidande genom att berätta, att han där fick en kontusion i bröstet »valkoisesta shrapnellista» [av en vit shrapnell]. Han blev synnerligen bekymrad, när jag berättade att det inte alls förbättrade hans sak. Jag tänker att jag låter förpassa honom till de sällare jaktmarkerna efter ett par ytterligare förhör. Han är dessutom överbevisad om häststöld.

Manskapet här blir nog bra. De ha redan lärt sig mycket. Och sinnelaget är det rätta. Därom vittnar bl.a. att de kappas om att få utföra arkebuseringarna, så att jag måste fördela dem mellan de olika kompanierna, så att inget blir lottlöst. [...]

Från Viborg har jag ej ännu hört några detaljer. Få se vilka gräsligheter, som där passerat. Antag-

ligen skall det väl överträffa det mesta man hittills hört om.

I går firades första maj med att manskapet hade ledigt från exercisen efter 12 på dagen. På kvällen fick vi ett par supar i all enkelhet. Så fullständigt förfelad var den ju inte.

Lilla Du! Jag hade så ledsamt efter Dig och försökte tänka ut, vad Du höll på att göra. Skriv nu snart och berätta, hur Du haft det. Riktigt noga. Min adress är: *Ingå*. Västankvarn. Västnyländska bataljonen.

Sen när vi fått fångarna undan, börjar jag exercera. Och då flyttar jag tillsammans med det övriga manskapet. Som jag redan

sade, har jag anhållit om att bli gemen man i ledet för att kunna lära mig allt grundligt från början. Nästa lördag kommer regementschefen, överste Åkerman och tittar på oss ett slag. Och efter 6 veckor, räknat från den 1 maj, sändas vi till fronten. Fråga har varit om att flytta oss till kasärnerna i Ekenäs. Men det beslöts sedan, att vi tillsvidare skola stanna här.

Lilla Putte min! Jag hoppas att Du haft det bra. Men Du skall nu skriva till mig alldeles som det varit, också om det på något sätt varit illa. Har Du köpt konserver åt Dig till morgonmål? Har Du tagit ut lönen? Har Du hört något från Nils?

Lilla Du! Sköt nu riktigt bra om Dig och ha det riktigt, riktigt bra. Och skriv snart!

Jag vore tacksam, om Du av Pappa skulle fråga om moster Annas adress, så att jag kan skriva till henne.

Adjö nu min egen lilla vän. Håll svansen lika högt som jag, så klarar vi skivan. Jag kysser Dina händer.

Din soldat Erik.

[...]

Den 8 maj sänder Grotenfelt sin hustru ett nytt brev från Västankvarn.

God dag, god dag min Frue!

Livet här går i sina gamla gängor. [...] I går och i dag har här varit på besök hos löjtnant Ward en medlem av Svenska brigaden, herr Peders. Det kändes varmt och gott i hjärtat att se en av de tappra svenskar, som förstodo sin plikt mot sitt land. De äro ett likadant föredöme för oss som våra egna jägare. Herr Peders hade frihetskorset och blev sårad vid stormningen av T:fors.

Ynglingarna här, de som ha officers- eller underofficersposter, lämna in sin meritförteckning till regementschefen, överste Åkerman, för att få ordentliga utnämningar. Här finns folk, som varit med om bra mycket redan. Vår nya bataljonschef, kapten S. Sundström, har ej visat sig här ännu, ehuru han tillträdde sin tjänst redan den 1 maj.

»Uusi Päivä» har ju haft en bra artikel i språkfrågan. Jag tyckte den var synnerligen klokt skriven — en god grund för fortsatt, verkligt saklig diskussion. Jag visste nog att den skulle inta en bra ståndpunkt.

Idioterna med »Åbo Underrättelser» och »Hufvudstadsbladet» i spetsen synas börja dra öronen åt sig i den karelska frågan. Så mycket är säkert, att taga vi inte nu ryska Karelen, så ha vi inom fem år ett nytt, blodigt krig med Ryssland, eller också sjunka vi till rangen av marionettstat. Nu är det fan, vad hjärnorna i det här landet ändå arbeta trögt.

Ja, något annat finns det inte att berätta. Benlindorna äro utmärkta, humöret, hälsan, maten, sömnen dito. Gossarna ha redan börjat öva skyttelinjer. Jag tror det nog blir en bra bataljon, bara den hinner. Av uniformerna ha vi ej ännu hört något.

[...]

Hälsa alla. Må väl och skriv snart!

Din soldat

Erik G.

Breven offentliggjordes – med de med [...] markerade uteslutningarna – första gången 1943 i Gunnar Mårtenson (utg): *Med gåspenna och skrivmaskin. Brev åren 1808–1941*. Helsingfors, Söderström & C:o.

Kommentar: Bödelns egna ord

”Här fjädrar sig en liten finländsk övermänniska inför sin kvinna, allsmäktigt beslutande över liv och död”.

Johannes Salminens bitande kommentar till de två brev av Erik Grotenfelt som vi här återger, ingår i essän ”Aspekter på inbördeskriget och finlandssvenskarna” i *Levande och död tradition* (1963). I ett muntligt sammanhang tillade Salminen, mera ironiskt: ”Han var ju författare. Han kunde inte hålla tyst”.

De flesta kunde hålla tyst. Men ännu mera exceptionellt än att breven skrevs är att de publicerades – visserligen postumt och med 35 års fördröjning.

De tusentals finländare (till en början oftare ”röda”, senare mångdubbelt flera ”vita”) som gjorde sig skyldiga till summariska avrättningar och mord före, under och efter själva krigshandlingarna 1918 har, av naturliga skäl, lämnat få skriftliga spår av lika öppenhjärtigt slag som Grotenfelts.

Tvärtom har eventuell dokumentation systematiskt förstörts. Detta trots att president Ståhlberg i december utfärdade en allmän amnesti för alla ”vita” brott som begåtts under inbördeskriget.

Amnesti – och, kan man tillägga, amnesi.

Några exakta siffror finns givetvis inte, men professor Seppo Hentilä anser (*demokraatti.fi* 2.1.) att illegala mord på 7000 ”röda” lämnades outredda.

Två av Ståhlbergs egna söner hade för övrigt lett avrättningar i koncentrationslägret i Hennala.

De ”röda” som begått brott, och överlevt krig och koncentrationsläger, åtnjöt inte samma privilegium.

Just på grund av deras samtidiga sällsynhet och allmängiltighet har Grotenfelts brev senare flitigt citerats i facklitteraturen om den vita vedergällningen 1918.

Dessutom återkommer en ’grotenfeltsk’ gestalt i fikionaliserad form i en rad skönlitterära verk och filmer, bland andra Leena Landers *Käsky* (2003, filmad 2008) och Kjell Westös *Där vi en gång gått* (2006, filmad 2011).

Direkt och med namns nämnande citeras Grotenfelts brev däremot i Kjartan Fløgstads *Grand Manila* (2006). I denna norska roman företar berättaren en expedition i nutid till minnesmärket i Västankvarn och påpekar för övrigt att Grotenfelt, själv författare,

hörde till de recensenter som uppskattade Edith Södergrans tidiga dikter.

Som författare till bland annat diktsamlingen *Det röda vinets barn* (1915) kan Grotenfelt ha tilltalats av Södergrans dekadenta och expressionistiska ådra.

Erik Grotenfelt var född 1891 och dog 1919 för egen hand. Gunnar Mårtenson kallar honom i sin brevantologi ”en av de intelligentaste journalister, som funnits på svenskt håll i Finland”. Publiceringen 1943 gjorde i ett slag Grotenfelt till den ena av de två brevskrivare som i dag citeras i alla artiklar och böcker om 1918. Den andra, godsägaren Hjalmar Linder, är känd för sin insändare med diametralt motsatt tendens, motvilligt publicerad av *Hufvudstadsbladet*. Förutom en protest mot de katastrofala förhållandena i de vitas fångläger drog Linder i maj 1918 en parallell som eftervärlden, med bland annat kungaäventyret i minnet, har lätt att instämma i:

Hvad hafva de röda gjort, som vi icke själfva försöka göra? De hafva försökt sig på en statskupp, vi som stridt för lag och rätt och för världens mest demokratiska statsförfattning försöka nu att göra samma statskupp. Sedan vi med vapen i hand betvingat landets största parti eliminera vi helt enkelt 48 % af representationen och vilja med enkel majoritet af de återstående besluta om Finlands öden. Detta är antiparlamentariskt, detta är oärligt, detta är hokus pokus i politik, detta kommer icke att i framtiden kunna försvaras.

För det skandalösa tilltaget att skriva denna insändare gavs ingen amnesti: Linder blev utfrysad av det vita Finland, förlorade sin egendom och begick senare självmord – två år efter Grotenfelt.¹

Minnesmärken restes 1952 och 2011 över offren för ståndrätten i Västankvarn. Bland de 64 avrättade som Tauno Tukkinen lyckats identifiera² finns sex kvinnonamn: Hilda Björk, Hilja Heino, Ida Nikander, Josefa Saksen, Elsa Suomi och Tekla Åhl.

TRYGVE SÖDERLING

1 Linders insändare och *Hufvudstadsbladets* avfärdande replik – till exempel kallas uppgifterna om fånglägren (som Linder själv besökt) för ”skvaller” – återges i *Nya Argus* 5–6/2011 och www.kolumbus.fi/nya.argus/2011/05-06/nogmedblod.pdf

2 Tukkinen, Tauno: *Teloittajien edessä*. TT, Karjalohja 1999.